

hükümü de müstehaptır. Diğer taraftan fıkıh eserlerinde başkalarının hakkını ihlâl etmeye sebebiyet vermesi veya kişiyi zayıf düşürüp şahsî, ailevî ve içtimâî görevlerini yerine getirmesini engellemesi halinde nâfile oruç tutmanın mekruh olduğu vurgulanmış, farz orucun geçerli olması için niyetin gecedan yapılması gerektiği halde bazı fakihlere göre nâfile oruca öğleye kadar niyet edilebileceği ve böyle bir orucun özürsüz bozulabileceği ifade edilmiştir.

3. Nâfile Sadaka. Sadakalar da farz ve nâfile olarak iki kısma ayrılır ve farz olan kısmı zekât teşkil eder. Fakihler, zekât bölümünde malî ibadetlerden farz olan zekât ile vâcib olan fitrî sadakasının hükümlerini ayrıntılı biçimde incelemişler, yükümlünün zekât ve fitre vecibesini yerine getirirken asgari miktarla yetinmeyip gönüllü olarak fazla vermesinin büyük sevap olduğunu söylemişler, bunların dışında yapılacak malî yardımlara "sadakatü't-tatavvu" başlığı altında işaret ettikleri gibi konuya dair hükümleri daha çok vakıf, vasiyet, hibe, karz gibi teberru işlemleriyle ilgili başlıklar altında ele almışlardır. Bu çerçevede gönüllü malî yardımların özellikle mübarek gün ve gecelerde çokça yapılması tavsiye edilmekle birlikte her zaman yapılabileceği, yardım edilen kişiyi rencide etmeksizin büyük bir gizlilik içinde verilmesi (el-Bakara 2/264, 267, 271, 274) ve yardımı yapanı fakir duruma düşürecek miktarda olmaması gerektiği (el-İsrâ 17/29), ayrıca kul hakkı kapsamında borcu bulunan kişinin bunu ödemediği tasaddukta bulunmasının mekruh sayıldığı ifade edilmiştir.

4. Nâfile Hac. Farz ve vâcib olan hac dışındaki nâfile hac yapmanın sevap olduğu hususunda fakihler arasında ittifak bulunmakla birlikte bununla diğer hayır işleri karşılaştırıldığında hangisinin daha faziletli sayıldığı tartışılmıştır. Hanefiler, ülke sınırları boyunca karakol (ribât) inşasının nâfile hacdan daha faziletli olduğu kanaatindedir; diğer gönüllü malî yardımlarla mukayese ise farklı düşünceler ortaya konmuştur (İbn Nüceym, II, 334; İbn Âbidîn, II, 621).

Fıkıh âlimleri, uhdesinde farz veya vâcib bir ibadetin kazâsı bulunan kimsenin bunları ifa etmeden aynı cinsten nâfile bir ibadeti yapıp yapamayacağı hakkında değişik görüşler ileri sürmüştür. Zekât, nafaka ve kefaret borcu bulunan bir kişinin bunları ödemediği gönüllü malî yardımında bulunmasının haram olduğu genel kabul

gören bir husustur. Hanefî fakihleri, namaz borcu bulunan kişinin mutlak nitelikteki nâfile namaz kılması yerine kazâ namazı kılmasının daha üstün olduğunu, oruç borcu bulunan kişinin ise nâfile oruç tutmasının mekruh sayılmadığını, farz olan haccı yerine getirmemiş kimsenin nâfile niyetiyle yaptığı haccin nâfile olarak gerçekleştirildiğini, hac farızını yerine getirmemiş müslümanın vekil veya nâib sıfatıyla başkasının yerine hac yapmasına bir engel bulunmadığını ifade etmişlerdir. Ebû Yûsuf'tan gelen diğer bir rivayete göre hac farızını yerine getirmeyen kişinin nâfile niyetiyle yaptığı hac farz hac olarak gerçekleşir. Mâlikî mezhebinde, üzerinde namaz borcu bulunan kişinin vitir, bayram namazları ve sabah namazının sünnetleri dışında nâfile namaz kılmasının haram; nezir, kazâ ve kefaret yoluyla oruç borcu bulunan bir kişinin nâfile oruç tutmasının ve farz haccı ifa etmeden nâfile hac yapmanın mekruh olduğu ve bu durumda farz hac yükümlülüğünün devam etmediği belirtilmiştir. Şâfiî mezhebinde kabul edilen bir görüşe göre özürsüz olarak farz namazı kazâyâ kalan kişinin nâfile namaz için zaman ayırması câiz değildir. Bu mezhepte ramazan orucu borcu bulunan kişinin de nâfile oruç tutması mekruhtur. Yine bu mezhebe göre farz hac yerine getirilmeden nâfile hac yapılamaz; nâfile hacca niyet edilse de farz olan hac yerine getirilmiş olur. Hanbelîler, üzerinde kazâ namazı borcu bulunan kişinin sabah namazının sünneti dışında nâfile namaz kılmasının mekruh olduğu kanaatindedir. Ramazan orucu kazâsı bulunan bir kişinin nâfile oruç tutmasının câiz olup olmadığı tartışılan bu mezhepte, farz haccı ifa etmeyen bir kişinin nâfileye niyet etse de böyle bir haccin farz olarak gerçekleşeceği söylenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "nfl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, İstanbul 1317, II, 1325-1326; *Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Teheccüd", 5, 6, 27, "İmân", 34, "Şavm", 1, "Zekât", 1, "Nikâh", 1, "Rikâk", 38, "Ezân", 81, 108; Müslim, "Müsâfirîn", 94, 103, 213, "İmân", 8, 9, 15, "Münâfikîn", 79-81; İbn Mâce, "İkâme", 202; Ebû Dâvûd, "Teṭavvu", 1, 7, "Şalât", 140-144, 149; Tirmizî, "Şalât", 187, 188, "Vitir", 15; Nesâî, "Şalât", 9; Şâfiî, *el-ʿUm*, II, 81, 88, 108; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 97-98, 205, 211; Debûsî, *Takvimü'l-edille fi usûli'l-fıkıh* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 78; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, I, 82-85, 175-176, 187-190, 199; Serahsî, *el-Mebṣûṭ*, I, 156-160; a.mlf., *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1393/1973, I, 110-116; Gazzâlî, *el-Müstaşfâ*, Bulak 1324, I, 65, 75-76; Alâeddin es-Semerikandî, *Mizânü'l-uşûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Katar 1997, s. 26-35; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ah-*

kâmü'l-Kurʿân (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1972, I, 367; II, 313, 374; Kâsânî, *Bedâ'îʿ*, I, 280, 284-299; II, 75, 212; VII, 114; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Bulak 1315, I, 314-321; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, I, 214-240, 305; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1994, I, 102-104; İbn Şâs, *ʿİkdü'l-cevâhiri's-semine* (nşr. M. Ebû'l-Ecfân - Abdülhafız Mansûr), Beyrut 1415/1995, I, 185-188, 367-369, 371, 381; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herrâs), I, 434-436; Abdülâzîz el-Buhârî, *Keşşâf-ʿesrâr*, İstanbul 1307, II, 622-623, 628-633; Osman b. Ali ez-Zeylâf, *Tebyinü'l-ḥaḳâʿik*, Bulak 1313, I, 168-176, 312-313, 348; Taḳyüddin es-Sübkî - Tâceddin es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, Kahire 1401/1981, I, 56-57; Şemseddin İbn Müfliḥ, *Kitâbü'l-Fürûʿ* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Beyrut 1405/1985, I, 522-529; Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zahire* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1994, II, 402-404, 528-530; Şâtîbî, *el-Muwâfakât*, I, 132-133, 151; Ebû Bekir el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, İstanbul 1316, I, 90-97; İbn Melek, *Şerḥu'l-Menâr*, İstanbul 1308, s. 194-197; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr* (Bulak), I, 312-322; Molla Hüseyin, *Mir'âtü'l-uşûl*, İstanbul 1312, s. 509-517; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥi mine'l-ḥilâf* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1406/1986, II, 161-165; İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *Ğunyetü'l-mütemellî*, İstanbul 1281, s. 198-211; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râʿik*, Kahire 1311, II, 41-61, 276-282, 334; İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muḥtâc*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), I, 440; II, 219; Buhûtî, *Keşşâf-ʿl-kunâʿ*, I, 411-415; Abdurrahman Şeyhizâde, *Mecmaʿu'l-enḥur*, İstanbul 1309, I, 12, 127, 130, 135, 232; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerḥu Muḥtasari Ḥalîl*, Bulak 1318, I, 267; II, 2-17; Güzelhisârî, *Menâfiʿu'd-deḳâʿik*, İstanbul 1273, s. 259, 261; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, II, 283; III, 187-188, 251; Hasan el-Attâr, *Hâşiyetü'l-ʿAḫḫâr ʿalâ Cemʿi'l-cevâmiʿ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), I, 129-131; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr* (Kahire), I, 103-104, 123-126, 653; II, 2, 12-13, 372-377, 621; M. Hasan Heyto, *el-Veçiz fi usûli't-teşrîʿi'l-İslâmî*, Beyrut 1990, s. 75; A. J. Wensinck, "Nâfile", *IA*, IX, 31-32; a.mlf., "Nâfile", *Elʿ* (İng.), VII, 878-879; *Mu.F.*, XII, 146-151; XXVI, 323-333; XLI, 100-116; M. Revvâs Kalʿacî, *el-Mevsûʿatü'l-fıkhiyyetü'l-müeyyessere*, Beyrut 1421/2000, II, 1888-1992; Beşir Gözübenli, "Nâfile Namazlar", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Gündelik Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 405-422.

FAHRETTİN ATAR

□ TASAVVUF. "Rabbînin adını zikret ve bütün varlığıyla O'na yönel" meâlindeki âyetle (el-Müzzemmil 73/8) nâfile ibadetlerin faziletinden bahseden, müminleri ibadete, taate, hayra, infaka ve yardıma teşvik eden birçok âyet ve hadisi hareket noktası kabul eden ilk zâhid, âbid ve sūfler farz ve vâcib ibadetleri özenle yerine getirdikten sonra nâfile ibadetlere yönelmişler, vakitlerinin önemli bir bölümünü bu tür ibadet ve taatlerle geçirmişlerdir. Geceleri namaz kılarak, gündüzleri oruç tutarak, sıkça hacca giderek, cömertçe sadaka verip hayır hasenat yaparak, çokça Kur'an

okuyarak Allah'ın rızasını kazanmaya çalışan zâhid ve sûfilerin zaman zaman bu konuda aşırı gittikleri de olmuştur. Bu durumun Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Osman b. Maz'un ve diğer bazı sahâbeler de görüldüğü ve bunların Hz. Peygamber tarafından uyarıldığı bilinmektedir (Müslim, "Şiyâm", 181-198). Resûl-i Ekrem'den sonra Arap olmayan unsurlardan bir kısmının müslüman olmasıyla bu tür aşırı eğilimler tekrar ortaya çıkmaya başlamıştır. İbadetlerdeki aşırılıklara dair birçok örnek veren Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin eleştirdiği âbidler içinde sûfî olmayanların sayısı da çoktur (*Telbîsü İblîs*, s. 131-155). İslâm'da mevcut olan ibadetlerde aşırı gidilmesi ve bunlara yeni ibadet şekilleri eklenmesi genelde bid'at olarak değerlendirilmiş olmakla beraber bu tür uygulamalar bütün müslüman toplumlarında her zaman görülmüştür.

Tasavvuf bir zühd ve ibadet hareketi olarak başladığından ilk zamanlardan itibaren bu hareketin mensupları arasında zühd ve ibadet konusunda aşırı gidenler olmuş, bunlar hem ölçülü ve ılımlı sûfiler hem de ulemâ tarafından eleştirilmiştir. Bid'at niteliğindeki nâfile ibadetlerin müminlerin mânevî gelişmesine ve arınmasına katkı sağlamayacağını ifade eden sûfiler, Kitap ve Sünnet çerçevesinde kalmanın ve Hz. Peygamber'i örnek almanın lüzumunu vurgulamışlardır. Bu dönemde ruhsatlardan çok azîmetlerle amel edilmesi ve te'villerle gereksiz yorumlardan kaçınılması tasavvufun esaslarından kabul ediliyordu (Serrâc, s. 28, 141; Kelâbâzî, s. 84; Sülemî, s. 210, 465, 488; Şehâbeddin es-Sühreverdî, s. 541). Bununla beraber sonraki dönemlerde bazı sûfî zümreler arasında nâfile ibadetlerin âdeta başka bir şeriat niteliği almaya başladığı görülmektedir. Şâtîbî'ye göre bunun sebebi âhîret amellerinde gevşeklik, nefse uyma eğilimi, hırs, kişileri ve belli zümreleri memnun etme isteği, sünnetten uzaklaşıp hevâ ve hevâse yönelme, Selef'in pek çok örnek davranışını görmezlikten gelip bazı hatalarını delil sayma gibi hususlardır (*el-İ'tişâm*, I, 91).

Farzların yanında nâfile ibadetin belli bir düzen içinde ifa edilmesi tasavvufta temel bir ilkedir. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan sünnetlerden başka teheccüd, evvâbîn, kuşluk namazlarını kılmak, başta receb ve şâban ayları olmak üzere ramazan dışında belli günlerde oruç tutmak, infakta bulunmak, sadaka vermek, umreye gitmek, nâfile hac yapmak, Kur'an okumak, kurban kesmek gibi iba-

detler bunlar arasında zikredilebilir. Bir kutsî hadiste, "Kulum, üzerine farz olan ibadetleri yerine getirerek yaklaştığı kadar hiçbir şeyle bana yaklaşılamaz. Kulum nâfile ibadetleri ifa ederek bana o kadar çok yaklaşır ki ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Bu kul bir şey isterse dileğini yerine getiririm, başı darda kaldığında onu korurum" denilmiştir (*Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Rikâk", 38). Farz ibadetleri ifa ederek Allah'a yaklaşmaya "kurb-i ferâiz", nâfile ibadetlerle Allah'a yaklaşmaya "kurb-i nevâfil" adını veren mutasavvıflar (bk. KURB), bu hadise dayanarak en yüksek seviyede Allah'ın yakınlığını kazanmada nâfile ibadetlerin çok önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak bunlar farzlar terkedilerek yapılan nâfile ibadetler değil farzlar üzerine bina edilen nâfile ibadetlerdir. Mutasavvıflara göre farzları eda taat ve borçtur; nâfileleri eda ise muhabbet ve hibedir. Borç ödendikten sonra sunulan hediye sevgiyi ve yakınlığı daha fazla artırır. Farzları eda cennete girme, nâfileleri eda cennetin sahibine erme sebebidir. Zikredilen hadiste farzlar üzerine bina edilen nâfilelerin daha yüksek derecede yakınlığa vesile olacağı anlatılmışken bazan nâfilelerin daha önemli olduğu sanılarak ona özen gösterenler olmuştur. Büyük sûfiler bu konuda mensuplarını sık sık uyarılmışlardır. Kuşeyrî fazla evrâdın mürid için gerekli olmadığını, farzlarla belli sünnetleri eda etmenin yeterli sayılacağını, asıl önemli olanın iç huzurunu sağlamak olduğunu söyler (*er-Risâle*, s. 74, 236; Ebû Tâlib el-Mekkî, I, 173).

Tasavvufta bilhassa tarikat ehli arasındaki nâfile iki bakımdan farklılık gösterir. Birincisi Kur'an ve hadiste mevcut olan ibadetleri çokça ifa etmek, geceleri namaz kılmak, gündüzleri oruç tutmak, birkaç gün hiçbir şey yemeden oruç tutmak, sık sık hacca gitmek, yüzlerce, hatta binlerce kelime-i tevhid, salavât-ı şerife, istiğfar ve çeşitli dualar okumak gibi ibadetlerdir. Bunlar Hz. Peygamber dönemindeki miktarları aştığı için eleştiri konusu olmuştur. İkincisi semâ, toplu zikir, çile gibi âyinler, ahzâb, ezkâr ve evrâd gibi dua ve zikirlerdir. Tarikat ehli arasında uygulanan şekilleri itibarıyla daha önce mevcut olmayan bu uygulamalar genellikle bid'at sayılmıştır. Tarikat ve tekke âdâb ve erkânının büyük bir kısmı da böyledir. Sühreverdî bu tür uygulamaların meşâyihin istihansı ile sabit olduğu kanaatindedir (*'Avârifü'l-ma'ârif*, s. 97, 140). Melâmet ehli esas itibarıyla farzları, sünnetleri ve faziletli bütün amelleri ifa eder, ancak bunları gizli tutar. Kalende-

riler ise farz ibadetlerle yetinirler (*a.g.e.*, s. 77; Lâmiî, s. 20).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "nîl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1164; *Müsned*, VI, 256; Buhârî, "Rikâk", 38; Müslim, "Şiyâm", 181-198; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 28, 141; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 84; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Ķütü'l-kulûb*, Kahire 1961, I, 173; Sülemî, *Tabakât*, s. 210, 465, 488; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalim Mahmûd), Kahire 1966, s. 74, 236; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1358/1939, I, 199-215; IV, 319; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, *Telbîsü İblîs*, Dimaşk 1948, s. 131-155; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 77, 97, 140, 541; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, V, 243; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İ'tişâm* (nşr. M. Reşid Rızâ), Kahire 1332, I, 89-99; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 20; Şa'rânî, *el-Mizânü'l-kübâr*, Kahire 1306, I, 3, 6, 13; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 327; Şevkânî, *Velâyetullah*, Kahire 1979, s. 364-405; Nasrullah Bahâî, *Risâle-i Bahâiyye*, İstanbul 1325; Ebû'l-Alâ el-Affî, *et-Taşavvuf sekretün râhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 20.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NÂFİZ

(نافذ)

Kurulmasıyla birlikte derhal işlerlik kazanan akid anlamında fıkıh terimi

(bk. İCÂZET; MEVKUF).

NÂFİZ BEY, Durakçı

(1849-1898)

Diñî eserler bestekârı ve icracısı, zâkir.

19 Kasım 1849 tarihinde İstanbul'un Aksaray semtinde Kazancı Sâdi mahallesinde doğdu. Durak okumadaki ustalığından dolayı Durakçı Nâfiz diye tanındı. Maliye Nezâreti kâtiplerinden Mehmed İshak Efendi'nin oğludur. Hıfzını tamamlamasından ardından sesinin güzelliğini duyan Sultan Abdülaziz tarafından bizzat dinlenip 3 Ocak 1863'te Enderun'a alınmasından iki ay sonra Mâbeyn-i Hümâyün'da görevlendirildi. Bu sırada Abdülaziz'in Mısır'a yaptığı seyahatte aralarında Neyzen Yûsuf Paşa gibi ünlü müsikîşinasların da bulunduğu sanatkârlar kadrosunda Nâfiz Bey de yer aldı. Mısır'da İstanbul usulü ezan ve Kur'an kıraatinde büyük şöhret kazandı. Ancak genç yaşta elde ettiği bu başarıları hazmedemeyenlerin, yemeğine yabancı maddeler katarak sesinin kısılmasına sebep olması yüzünden okuyuşundaki parlaklık kayboldu (Ocak 1867). Bu olay üzerine Sultan Abdülaziz'in, "Ona da mı kıydınız" sözüyle üzüntüsünü dile getirerek ağ-